

Ἡ ἔντεχνος σοφία τῆς Ἀθηνᾶς στὸν μῦθο τοῦ Προμηθέα vs. τεχνικὸ πνεῦμα τῆς ὕστερης νεωτερικότητας

Κερασένια Παπαλεξίου*

Εἰσαγωγή

Στὸ πλαίσιο τῆς ἐπιστημολογικῆς προσέγγισης τοῦ μυθολογικοῦ ὑποβάθρου τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας, στόχος τῆς παρούσας μελέτης εἶναι ἡ προσέγγιση τῆς συμβολῆς τῆς «ἐντέχνου σοφίας»¹ τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, στὸν μῦθο τοῦ Προμηθέα, στὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ τεχνικὸ πνεῦμα τῆς ὕστερης νεωτερικότητας. Πλαίσιο ἀναφορᾶς εἶναι ὁ πλατωνικὸς διάλογος *Πρωταγόρας*² καὶ μέθοδος προσέγγισης ἡ ἱστορικο-ερμηνευτικὴ, μέσα ἀπὸ μία ἀπόπειρα διεξοδικῆς φιλοσοφικῆς ἀνθρωπολογικῆς ἐπισκόπησης τῆς πρωταγόρειας ἀπόδοσης τοῦ μύθου τοῦ Προμηθέα.

Ἡ ὕστερη νεωτερικότητα (ἢ μετανεωτερικότητα), ἐποχὴ ἀποθέωσης ἀλλὰ καὶ πολυεπίπεδης διαχείρισης τοῦ τεχνικο-ἐπιστημονικοῦ θαύματος³ σὲ ὅλο τὸ φάσμα δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ μέσα ἀπὸ

* Ἡ Κερασένια Παπαλεξίου εἶναι μέλος τοῦ Ἑργαστηριακοῦ καὶ Διδακτικοῦ Προσωπικοῦ (Ε.ΔΙ.Π.) τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας καὶ Θρησκευτιολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321, d1.

2. Ὁ *Πρωταγόρας* ἀνήκει στοὺς σωκρατικοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος. Γράφτηκε κατὰ τὸ 393-392 π.Χ. Ὁ δραματικὸς χρόνος τοῦ διαλόγου τοποθετεῖται στὸ 433-431 π.Χ. πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀρχιδάμειου πολέμου. Τὸ γενικὸ πλαίσιο ἀφήγησης ἀφορᾷ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Σωκράτη στὸ σπίτι τοῦ Καλλία, προκειμένου νὰ συναντήσῃ τὸν περισπούδαστο σοφιστὴ Πρωταγόρα. Ἀφορμὴ αὐτῆς τῆς ἐπίσκεψης εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ νεαροῦ Ἱπποκράτη (γιοῦ τοῦ Ἱππονίκου) νὰ συναντήσῃ τὸν σοφιστὴ (314e 1: «Πρωταγόραν γάρ τοι δεόμενοι ἰδεῖν ἤλθομεν») καὶ νὰ διδασθῇ ἀπὸ αὐτόν. Πρβλ. καὶ W. K. C. Guthrie, *The Sophists*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, σσ. 41-42.

3. Τὸ ζήτημα τῆς ἐρμηνείας τῆς συγκρότησης τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν ὑπὸ τὸ πρῖσμα

τις ποικίλες απόπειρες προσδιορισμοῦ της⁴, μᾶς εἰσάγει σὲ ἓνα νέο ἀνθρωπολογικὸ στοίχημα τῆς τεχνολογικῆς καλπάζουσας εἰκονιστικῆς⁵ πορείας της. Κατὰ τὴν ὕστερη νεωτερικότητα ἡ ἀντίληψη τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος τίθεται ἐκ νέου ὡς προβληματισμὸς μιᾶς (νέας) ὀντολογικῆς σκόπευσης καὶ γνωσιολογικῆς/ἐπιστημολογικῆς συζήτησης (Th. Khun, P. K. Feyerabend).

Τὸ ἱστορικὰ μακροδιάστατο πέρασμα ἀπὸ τὴ νεωτερικότητα (θεμελιωμένη στὰ στηρίγματα τοῦ Διαφωτισμοῦ) στὴ μετανεωτερικότητα⁶ –μὲ κορύφωση τὸν προηγούμενο αἰῶνα– ἀποτελεῖ ἓνα ἐνδιαφέρον κεφάλαιο στὴν ἱστορία πολιτισμοῦ καὶ συνάμα μία σκεπτικιστικὴ πρόκληση μὲ τὰ ἐξῆς ἀρχαιοελληνικὰ ἐρείσματα:

1. Τὸ ἀποτύπωμα τῆς μυθικο-θρησκευτικῆς ἀφήγησης στὸ πνεῦμα τοῦ λεγόμενου δυτικοῦ πολιτισμοῦ ἢ ἀνατροπὴ τοῦ ἀποτυπώματος αὐτοῦ ἀποτελέσσει συστατικὸ ἤδη τοῦ πρώτου διαφωτισμοῦ, τῆς σοφιστικῆς κίνησης.

2. Τὴ ριζικὰ διαφορετικὴ ἀντιμετώπιση αὐτῆς τῆς ἀφήγησης («ἐντεχνος σοφία» τῆς Ἀθηνᾶς) ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ σύστημα ποὺ τὴ «γέννησε» (παρέμβαση Τιτᾶνος Προμηθέα).

τῆς ἀλληλεπίδρασης κοινωνικῆς πραγματικότητας-θεωρίας-ἐρευνῆς ἀπασχόλησε ἤδη τὴν κριτικὴ θεωρία (Σχολὴ τῆς Φρανκφούρτης) ἀπὸ τὸ 1930-1970· σχετικὰ πρβλ. Μ. Χορκχάιμερ, *Φιλοσοφία καὶ κοινωνικὴ κριτικὴ*, μετάφρ. Ἀ. Οἰκονόμου, Ζ. Σαρίκας, ἐκδ. Ὑψίλον, Ἀθήνα 1984, σσ. 15, 16, 22, 28. (Κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς Σχολῆς τῆς Φρανκφούρτης ἦταν οἱ Μ. Horkheimer, Th. Adorno, H. Marcuse, Er. Fromm, Fr. Pollock, W. Benjamin, L. Lowenthal μὲ πολλοὺς ἄξιους συνεχιστές, οἱ ὁποῖοι διέγραψαν τὴ δική τους ξεχωριστὴ πορεία: J. Habermas, Karl-Otto Apel, Alfred Schmidt).

4. Πρβλ. Ih. Hassan, "The question of postmodernism", *Performing Arts Journal* 6, 1 (1982), σ. 33.

5. Γ. Πλειός, «Νόημα καὶ ἐργασία στὴν ὕστερη νεωτερικότητα: ὁ ρόλος τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς εἰκόνας», *Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν* 114 (2004), σ. 64.

6. Πρβλ. J. Fr. Lyotard, *Ἡ Μεταμοντέρνα Κατάσταση*, μετάφρ. Κ. Παπαγιώργης, ἐκδ. Γνώση, Ἀθήνα 1993, σ. 29. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ ὅρου πρβλ. Ih. Hassan, ὁ.π., σσ. 30-31. Ξεχωριστῆς σημασίας εἶναι καὶ τὸ ἄρθρο τῶν J. Habermas καὶ Seyla Ben-Habib, "Modernity versus Postmodernity", *New German Critique* 22 (1981), σσ. 3-14, ποὺ πραγματεύεται τὴν παρουσία τοῦ ὅρου *μοντέρνο* στὴν ἱστορία τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἐκκινώντας ἀπὸ τὸν 5ο αἰ. μ.Χ., σ. 3. [Πρόκειται γιὰ τὴν ὁμιλία ποὺ ἐξεφώνησε ὁ J. Habermas στὴ Φρανκφούρτη κατὰ τὴν παραλαβὴ βραβείου.]

Στή βαθειά ριζωμένη αντίληψη περί γραμμικής εξέλιξης του πολιτισμού, τή θεμελιωμένη στίς «μεγάλες αφηγήσεις»⁷ τής ἐπιστήμης, του Λόγου, των συνεκτικών μετατοπίσεων, φιλοσοφικο-θρησκευτικά πλασιωμένες στο πανόραμα τής ιστορίας των ιδεών, ή μετανεωτερικότητα εισάγει ένα νέο⁸ πνεῦμα (βίου) με χαρακτηριστικά τήν ἀμφισβήτηση, τή ρήξη με τὸ παρελθόν, τήν «έτερογένεια των στοιχείων»⁹, κατὰ τὸν Lyotard, τήν ἀνατροπή, τήν ἀπατηλὴ εἰκονικότητα με τὰ ὑβριδικὰ τοπία ἐπικοινωνίας, διδασκαλίας, συμμετοχῆς σὲ συλλογικὲς διαδικασίες, ποὺ δὲν εἶναι ἄμοιρα συνεπειῶν σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ μερικὰ ἀπὸ τὰ θεμελιώδη στηρίγματα τής ἀνθρωπίνης φύσεως: τήν ἀλήθεια¹⁰, τή γνώση¹¹, τή θρησκεία, τὸ ἱερό, τήν ἐπιστήμη¹², τήν τέχνη¹³, τήν τεχνική.

Ὁ πρωταγόρειος μῦθος τοῦ Προμηθέα

Σὲ ἓνα ἐντελῶς διαφορετικὸ πλαίσιο (Λ)λόγου καὶ ἐποχῆς, ἀνατροπὴ των συνεχειῶν, ἀλλὰ με διαφορετικὴ σκόπευση, μᾶς δίνει καὶ ὁ μῦθος τοῦ

7. Πρβλ. J. Fr. Lyotard, *Ἡ Μεταμοντέρνα Κατάσταση*, ὁ.π., σσ. 56, 57, 62-71, 80-99. Ὁ Lyotard (1924-1998) κάνει λόγο γιὰ τήν «παρακμὴ των ἀφηγήσεων», καθὼς «ἡ μεγάλη ἀφήγηση ἀπώλεσε τὴν ἀξιοπιστία της»· βλ. ὁ.π. σ. 99. Σχετικὰ πρβλ. καὶ J. L. Ahumada, Maria I. N. E. Carneiro, "Tradition and Truth in Postmodern Times: Everyday Life, the Academy and Psychoanalysis", *American Imago* 63, 3 (2006), σ. 293.

8. Ἄς σημειώσουμε ἐδῶ τίς διαφορετικὲς ὀπτικὲς ποὺ διατυπώθηκαν ὡς πρὸς τὴ σχέση νεωτερικότητας καὶ μετανεωτερικότητας· πρβλ. Zygmunt Bauman («ρευστὴ νεωτερικότητα»), ἀλλὰ καὶ τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον ἄρθρο των W. Van Reijen & D. Veerman, "An Interview with Jean-François Lyotard", *Theory, Culture & Society* 5, 2-3 (1988), σσ. 277-309.

9. Πρβλ. J. F. Lyotard, ὁ.π., σ. 26.

10. Πρβλ. R. G. Bagnall, "Postmodernity 1: Seeing, Believing, and Being in a Fractured World", *Counterpoints* 81 (1999), σσ. 51-63, ἐδῶ σσ. 53-54.

11. Πρβλ. J. F. Lyotard, ὁ.π., σσ. 25, 29, 32, 30-32, 36, 62.

12. Πρβλ. Μ. Χορχάιμερ, Τ. Ἀντόρνο, *Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ διαφωτισμοῦ*, μετάφρ. Ζ. Σαρίκας, ἐκδ. Ὑψίλον, Ἀθήνα 1986, σσ. 11-12. Σχετικὰ πρβλ. καὶ C. Rocco, "Between Modernity and Postmodernity: Reading Dialectic of Enlightenment against the Grain", *Political Theory* 22, 1 (1994), σσ. 71-73.

13. Σημειώνουμε ἐδῶ μία πρῶμη ἐκδοχὴ τοῦ μεταμοντέρνου με τὸν Marcel Duchamp, τὸν νεο-ντανταϊσμό, τὴν Pop-Art, τὴν post-modern architecture, κ.ἄ.

Προμηθέα¹⁴, ὅπως τὸν ἀφηγεῖται ὁ Πλάτων στὸν διάλογο *Πρωταγόρας*¹⁵ καὶ ἰδιαίτερα στὸ πρῶτο μέρος τοῦ μύθου.

Κατὰ τὴν πρώτη φάση τοῦ μύθου, ὅπου ἡ θεογονία προηγείται τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου («Ἦν γάρ ποτε χρόνος, ὅτε ἦσαν μὲν θεοί, οὐκ ἦν δὲ θνητὰ γένη»¹⁶), ὁ Πρωταγόρας παρουσιάζει τὴν ἔναρξη τῆς τεχνικῆς ἐξέλιξης τοῦ πολιτισμοῦ ὡς ἀποτέλεσμα τῶν δεξιοτήτων ποὺ ἀπέκτησαν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ δῶρα τῶν θεῶν. Οἱ θεοὶ ἐν ἀρχῇ ἀποφασίζουν νὰ ἐφοδιάσουν τὸ ἀνθρώπινο γένος κατάλληλα ὥστε νὰ ἐπιβιώσει καὶ νὰ ἐξελιχθεῖ. Ἀναθέτουν τὴ μοιρασιὰ τῶν πολύτιμων αὐτῶν ἐφοδίων στὸν Ἐπιμηθέα¹⁷ καὶ τὸν Προμηθέα¹⁸. Ὁ φιλάνθρωπος¹⁹ καὶ προνοητικὸς Προμηθέας, προκειμένου νὰ βοηθήσει τὸ ἀνθρώπινο γένος, κατὰ τὴν καθοριστικὴ²⁰ ἐκείνη ὥρα ἀνάδυσής του ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς γῆς («ἐν ᾗ ἔδει καὶ ἄνθρωπον ἐξίεναι ἐκ γῆς εἰς φῶς»)²¹,

14. Σχετικὰ πρβλ. Julia van Rosmalen, Merel van Gulik, Belle van Rosmalen & T. van Gulik, *Prometheus and the Liver through Art and Medicine*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2022, σσ. 15-16.

15. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 320c-324d. Μετὰ ἀπὸ τὸν μῦθο ἀκολουθεῖ τὸ μέρος τῆς διάλεξης (324d-328b), καθὼς ὁ μῦθος δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀποψῆς τοῦ σοφιστῆ ἀλλὰ λειτουργεῖ συμβολικά. Ὁ λόγος τοῦ Πρωταγόρα κλείνει μὲ τὸν ποιητικὸ στοχασμό. Βασικὸ θέμα συζήτησης τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ φύση τῆς ἀρετῆς, τὸ διδακτὸν τῆς ἀρετῆς (ἡ ἀρετὴ διδασκεται ἢ ὄχι καί, ἂν ναί, ποιοὶ εἶναι οἱ καταλληλότεροι νὰ τὴ διδάξουν), τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητας τῆς ἀρετῆς, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ ζήτημα τῆς σχέσης ἡδονῆς καὶ ἀγαθοῦ. Σχετικὰ πρβλ. W. K. C. Guthrie, *ὁ.π.*, 2003, σσ. 25-26· F. Trabattoni, "The unity of virtue, self-predication and the 'third man' in Protagoras 329e-332a", *Essays on Plato's Epistemology*, Leuven University Press, Leuven 2016, σ. 241 κ.έ· W. Burkert, *Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Θρησκεία, Ἀρχαϊκὴ καὶ Κλασσικὴ Ἐποχὴ*, μετάφρ. Ν. Μπεζαντάκος καὶ Ἀφροδίτη Ἀβαγιανοῦ ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 2015, σ. 627.

16. Πλάτ. *Πρωταγόρας* 320d.

17. Ἐπιμηθεὺς (ἐπί + μῆδομαι = σκέπτομαι μετά) ἦταν γιὸς τοῦ Τιτᾶνος Ἰαπετοῦ (γιοῦ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γαίας) καὶ τῆς Ὠκεανίδας Κλυμένης. Πρβλ. καὶ Ἡσιόδου *Θεογονία*, στ. 507-508.

18. Ὁ Προμηθεὺς (πρό + μῆτις = προνοητικός, Προμαθεὺς στὰ δωρ.) ἦταν ἀδελφὸς τοῦ Ἐπιμηθέα, τοῦ Ἀτλαντα καὶ τοῦ Μενότιου. Γιὸς τοῦ Ἰαπετοῦ καὶ τῆς Κλυμένης ἢ τῆς Θέμιδος πρβλ. Αἰσχύλου *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, στ. 209, Ἡσιόδου *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 54.

19. Πρβλ. Αἰσχ. *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, στ. 267: «θνητοῖς ἀρήγων αὐτὸς ἡρόμην πόνους». Πρβλ. W. Burkert, *ὁ.π.*, σ. 558.

20. Πρβλ. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 320d: «Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν καὶ τούτοις εἰμαρμένος χρόνος γενέσεως».

21. Πρβλ. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321c, 6.

έλλιπῶς προετοιμασμένο ὡς πρὸς τὰ φυσικά του χαρίσματα, κλέβει τὴν «ἐντεχνον σοφίαν» ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶ καὶ τὴ φωτιά²² ἀπὸ τὸν Ἡφαιστο καὶ τὴ δωρίζει στοὺς ἀνθρώπους. Καθὼς ὁ Ἐπιμηθεὺς «οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν»²³, ὀλιγώρησε καὶ ἄφησε «ἀκόσμητον» τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἐφοδίασε ἱκανοποιητικὰ τὰ ὑπόλοιπα ὄντα. Ἡ ἀπορία στὴν ὁποία βρισκόταν (ἄγονη καὶ ἄπρακτη συνθήκη πνευματικῆς ἀνημπόριας²⁴, ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ σωκρατικὴ τῆς διάσταση) ἔγινε ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὸν Προμηθεά, ὁ ὁποῖος ἐπισκεπτόμενος τὴ νομὴ παρενέβη διορθωτικὰ ἐμφορούμενος κυριώτατα ἀπὸ φιланθρωπία²⁵, ἀξιοποιώντας ταυτόχρονα καὶ τὴν ὀξυδέρκειά του («ποικίλον αἰολόμητιν»)²⁶. Κατέβα-σε τοὺς θεοὺς στὸν κόσμον τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων, δωρητὲς καὶ ὄχι ἐξουσιαστές, συμβάλλοντας κατὰ πολὺ στὴ βαθμιαία μετατόνιση τῶν θεμελίων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας, χωρὶς νὰ ἀλλοιώσει τὴ θρησκευτικὴ παράδοση τῆς ἐποχῆς – τὸ ἀντίθετο μάλιστα. Ἡ μετατόνιση αὐτὴ συνδέθηκε μὲ μία σταδιοποίηση τῆς πολιτισμικῆς ἐξέλιξης, μὲ πρῶτο βῆμα τὴ θέσπιση βωμῶν γιὰ τὴ λατρεία τῶν θεῶν («καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν»)²⁷, ἔπειτα τὴν ἐπινόηση τῆς γλώσσας («ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ»)²⁸ καὶ τὴν ἑναρξὴ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἀνωτέρω σχεδιασμὸς ὅμως δὲν μποροῦσε νὰ λάβει χώρα χωρὶς τὴ δημιουργία ὀργανωμένου (κοινωνικοῦ) βίου («τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτῃ ἔσχεν, τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν»)²⁹.

22. Πρβλ. Διοδώρ. Σικελ. *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, 5 67: «Ἰαπετοῦ δὲ Προμηθεά τὸν παραδεδομένον μὲν ὑπὸ τινων μυθογράφων ὅτι τὸ πῦρ κλέψας παρὰ τῶν θεῶν ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις, πρὸς δ' ἀλήθειαν εὐρετὴν γενόμενον τῶν πυρείων, ἐξ ὧν ἐκκάεται τὸ πῦρ».

23. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321b 8 Σχετικὰ μὲ τὴν ἀφροσύνη τοῦ Ἐπιμηθεά πρβλ. καὶ Ἡσιόδ. *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 83-89.

24. Πρβλ. Ἡσιόδ. *Θεογονία*, στ. 511.

25. Πρβλ. Ἱπποκρ. *Παραγγελία* 6: «ἦν γὰρ παρῇ φιλανθρωπία, πάρεστι καὶ φιλοτεχνία»· Αἰσχ. *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, στ. 445-6: «λέξω δέ, μέμψιν οὕτιν' ἀνθρώποις ἔχων, ἀλλ' ὧν δέδωκ' εὐνοίαν ἐξηγούμενος».

26. Ἡσιόδ. *Θεογονία*, στ. 511 καὶ 521.

27. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 322a, 4-5.

28. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 322a, 5-6.

29. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321d, 3-4.

Πιο συγκεκριμένα, ο Προμηθέας ἐφάρμοσε μία διεργασία στρατηγικοῦ σχεδιασμοῦ, καθὼς διαπίστωσε κατάπληκτος τὴν ἀδύναμη ἀνθρώπινη φύση καὶ τὸ ἐπερχόμενο ἀδιέξοδο («*γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον*»)³⁰. Ὁ σχεδιασμὸς αὐτὸς ξεκίνησε ἀπὸ τὴ στοχοθεσία του: Ἡ ἀόρατη δύναμη τῆς σοφίας τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὁρατὴ καὶ ἀξιοποιήσιμη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο συνεπικουρούμενη ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς φωτιᾶς. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, θὰ λέγαμε, ὅτι ὁ Τιτάνας δημιούργησε ἕνα σύνθετο ἐργαλεῖο («*τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί*»)³¹ ἀξιοποίησης τοῦ ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ, μόνον ποὺ τὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ ἐδῶ εἶναι ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα καὶ μάλιστα μέσα ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τῆς φυσικῆς ισοτήτας³². Παρὰ τὸν στρατηγικὸ αὐτὸν σχεδιασμό, τιμωρήθηκε μὲ τὸν γνωστὸ τρόπο ἀπὸ τὸν Δία³³ (μὲ τὴ συνδρομὴ τοῦ Κράτους καὶ τῆς Βίας).

Ἐννοιολογικὴ διασάφηση – Σκοποὶ

Ἡ «*έντεχνος σοφία*» τῆς Ἀθηνᾶς ἀντιστοιχεῖ σὲ βασικὲς τεχνικο-γνωστικὲς δυνατότητες στὸν ἄνθρωπο (ποὺ στὴ φάση αὐτὴ τοῦ πολιτισμοῦ σχετίζονται μὲ τὴ μεταλλοτεχνία, τὴ γλυπτική, τὴν ἀρχιτεκτονική, κ.λπ.). Δὲν ἔχει κάποια σχέση μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἐπεξεργασία τῆς ἀρετῆς τῆς σοφίας, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους καὶ στίς ἀριστοτελικὲς πραγματεῖες. Ἐχει ὅμως μία ὁρατὴ καὶ ὑποσχετικὰ ἀποδοτικὴ γνωσιολογικὴ διάσταση –ἀνάλογη τῶν γνωσιοθεωρητικῶν ἐρεισμάτων τῆς νεωτερικότητος– ἀποτελώντας μία τεχνικοῦ χαρακτήρος «*πλατφόρμα*», ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ἀξιοποιηθεῖ ἀπὸ κάθε ἔμφρονα ἄνθρωπο ὥστε νὰ διασφαλίσει μεθοδικὰ τὴν αὐτονομία του, τὴν ἀνέλιξή

30. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321c, 4-5.

31. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321d, 1.

32. Ἀρχετοὶ σοφιστὲς μίλησαν γιὰ τὴ φυσικὴ ισοτήτα τῶν ἀνθρώπων: Ἀντιφῶν, Ἀλκιδάμας, Ἰππίας, Κριτίας. Βλ. G. Romeyer-Dherbey, *Οἱ Σοφιστές*, μετάφρ. Γ. Ἀραμπατζῆς, ἐκδ. Δαίδαλος, Ἀθήνα 2009, σσ. 66-72, 91-101, 109-123, 132-134· W. K. C. Guthrie, *Ὁ.π.*, σσ. 2-13, 27-32· W. Burkert, *Ὁ.π.*, σ. 628. Γιὰ μία ἱστορικὴ ἀνασκόπηση τῆς ἐπίδρασης τῆς σοφιστικῆς σχέψεως στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας βλ. Barbara Cassin, "Who's Afraid of the Sophists? Against Ethical Correctness", *Hypatia* 15, 4 (2000), σσ. 102-117.

33. Πρβλ. Ἡσιόδ. *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 47-48: «ἀλλὰ Ζεὺς ἔκρυψε, χολωσάμενος φρεσὶ ᾗσιν, ὅττι μιν ἔξαπάτησε Προμηθεὺς ἀγκυλομήτης».

του, την άεναη πρόοδο και τή γνώση – διαφωτιστικά³⁴ προτάγματα όλα. Ὁ Αἰσχύλος στήν τραγωδία του Προμηθεὺς Δεσμώτης μᾶς δίνει εὐγλωττα τή γνωσιολογική αὐτὴ διάσταση τῆς σωτήριας παρέμβασης τοῦ Τιτᾶνα: «οἱ πρῶτα μὲν βλέποντες ἔβλεπον μάτην, / κλύοντες οὐκ ἤκουον, ἀλλ' ὄνειράτων / ἀλίγκιοι μορφῇσι τὸν μακρὸν βίον / ἔφυρον εἰκῇ πάντα»³⁵.

Μέσω αὐτῆς τῆς σοφίας, οἱ ἄνθρωποι ἀναγνωρίζουν τὸ σύνθετο τῆς κοινωνικο-πολιτισμικῆς ὀντότητας, ἀποκτοῦν πρόσβαση στήν πολυπλοκότητά της ἐρευνητικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ὡς δρῶντα ὑποκείμενα ἱκανὰ νὰ ὀρίζουν, νὰ νοηματοδοτοῦν καὶ νὰ οργανώνουν λογικὰ τὸ ἀρχικὰ χαῶδες ἢ καὶ ἀπειλητικό. Ἔτσι, ἡ «ἔντεχνος σοφία» συντελεῖ στὸ νὰ ἀποκτήσουν οἱ ἄνθρωποι τὴν «περὶ τὸν βίον σοφίαν»³⁶, καθὼς ὁ Τιτάνας ἀφ' ἐνὸς βλέπει στὸν ἄνθρωπο μία «δέσμευση» ἀρχῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου διακρίνει τὸ ἐν δυνάμει στοιχεῖο ἀλλαγῆς τῆς πραγματικότητας. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὀξυδερκεία του. Στὴ βάση τῆς φιλοσοφικῆς ἀνθρωπολογικῆς προσέγγισης, ἡ ὀξυδερκῆς αὐτὴ ἀνθρωπολογικῆ-γνωστικῆ-ἀξιακῆ παρέμβαση τοῦ Προμηθέα συνέβαλε τὰ μέγιστα στήν ἐξέλιξη τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ³⁷ χάρις στὰ ἐξῆς:

1. Στὴν ὀντολογικοῦ καὶ ὑπαρξιακοῦ χαρακτήρα ἀπορία του (ἡ ἀπορία ἐδῶ ὡς ἓνα εἶδος ἠθικο-γνωστικῆς ἀρετῆς, σωκρατικοῦ τύπου³⁸) ἐντελῶς διαφορετικῇ ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Ἐπιμηθέα.

2. Στὴν ἀντίληψη τοῦ σωτηριολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀποστολῆς του («ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὖροι»³⁹), γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ὁποίας δὲν στράφηκε στήν τυφλὴ φύση ἀλλὰ σὲ μία θεϊκὴ ιδιότητα (σοφία).

34. Τὴν περίσκεψή τους ὡς πρὸς τὴν πρόσληψη τοῦ διαφωτισμοῦ ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ θεωρία ἐκφράζουν οἱ M. Horkheimer καὶ Th. Adorno στὴ *Διαλεκτικὴ τοῦ διαφωτισμοῦ*, ὅ.π., σσ. 13, 15, 23, 37.

35. Αἰσχ. Προμηθεὺς Δεσμώτης, στ. 447-450 καὶ 459-460. Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς θεολογίας στὸν Αἰσχύλο βλ. H. Lloyd-Jones, "Zeus, Prometheus, and Greek Ethics", *Harvard Studies in Classical Philology* 101 (2003), σ. 66.

36. Πλάτ. Πρωταγόρας, 321d, 4.

37. Πρβλ. Αἰσχ. Προμηθεὺς Δεσμώτης, στ. 469-470.

38. Πρβλ. Πλάτ. Ἀπολογία Σωκράτους, 29b-29c.

39. Πλάτ. Πρωταγόρας, 321c, 8.

3. Στην αποφασιστικότητά του να παραβεί ένα ήθικόν κανόνα (τῆς μὴ κλοπῆς)⁴⁰ καὶ ἕναν κανόνα τῆς εὐσέβειας (ἔκλεψε κάτι ποὺ ἦταν στὴν κατοχὴ τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς). Ἐρεῖσμα αὐτῆς τῆς ἀπόφασής του ἦταν ἡ ἄνευ ὅρων φιλανθρωπία του, ἀλλὰ καὶ μία διαφοροετικὴ ἀντίληψη τῆς ἔννοιας τοῦ θείου. Ἡ παράτολμη πράξι τοῦ Προμηθέα ἔφερε τὸν ἄνθρωπο πιὸ κοντὰ στὸν θεό (σὲ μιὰ μορφή σχέσεως ποὺ δύσκολα συναντοῦμε στὸ πλαίσιο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας), ὥστε νὰ ἀπολαμβάνει θεϊκῆς μοίρας ἀγαθὰ.

Πίσω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ διαπιστώνουμε ἐδῶ ἕνα νέο μοντέλο ἡγεσίας, τὸ ὁποῖο προβάλλεται μέσα στὸ δαιδαλῶδες τοῦ μυθικο-θρησκευτικοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ παρελθόντος: Τὸ παλαιὸ μοντέλο ἡγεσίας εἶναι αὐτὸ τοῦ Δία⁴¹: τῆς κυριαρχίας⁴², τῆς κατὰφωρης ἐξουσιαστικότητας⁴³, τῆς δυναστικῆς ἐπιβολῆς μὲ τὴ μορφή τῆς πατρικῆς φιγούρας⁴⁴. Τὸ νέο εἶναι αὐτὸ τοῦ Προμηθέα, ὁ ὁποῖος ἀξιοποιεῖ ἀπὸ τὸ παλαιὸ μοντέλο κάποια ἐργαλεῖα, ὀριοθετώντας ὅμως τὸ δικό του φιλάνθρωπο, δοτικὸ, ἀποτελεσματικὸ καὶ φωτισμένο μοντέλο μιᾶς ἡγεσίας-διακονίας⁴⁵. Κι αὐτὸ γιατί ἔθεσε ὡς προτεραιότητα τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ διέκρινε καὶ σταχυολόγησε ἐργαλεῖα: «τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί». Ἐδεῖξε ἐνσυναίσθηση, ὀργανωτικότητα, ἀνθρωπισμό. Καὶ ἡ ἀνθρωπότητα τοῦ τὸ ἀναγνώρισε⁴⁶.

Ἡ «ἐντεχνος σοφία» τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς μεθοδευμένη ἐργασία μιᾶς «θετικά» προσανατολισμένης προθετικότητας, συνιστᾷ συνθήκη ὑπέρβασης τῆς ἐμμένειας τῶν ἀντιφάσεων καὶ τῶν ἀδυναμιῶν τῆς ἀνθρωπίνης

40. Πρβλ. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321e, 2, 322a, 2.

41. Πρβλ. Ἡσιόδ. *Θεογονία*, στ. 529, 677-684, 687-696· Ἀπολλοδ. *Βιβλιοθήκη* Α, 2, 1.

42. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321a, 3· Ἡσιόδ. *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 2-9. Πρβλ. καὶ H. Lloyd-Jones, *ὁ.π.*, σ. 50.

43. Πρβλ. Ὀμήρου *Ὀδύσσεια*, ε, στ. 103-4: «ἀλλὰ μάλ' οὐ πῶς ἔστι Διὸς νόον αἰγίοχοιο / οὔτε παρεξελθεῖν ἄλλον θεὸν οὔθ' ἀλιῶσαι».

44. Πρβλ. Ὀμήρου *Ὀδύσσεια*, α, στ. 386-7, 390· Ἡσιόδ. *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 59.

45. Πβ. Αἰσχ. *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, στ. 478-506.

46. Στὴν Ἀθήνα ἐορτάζονταν τὰ *Προμήθεια*, πρὸς τιμὴν τοῦ Προμηθέα, μὲ λαμπαδηδρομίες. Ὁ Προμηθεὺς ἔχει ἐνταχθεῖ πλέον στὴ λατρεία τῆς Ἀττικῆς. Σχετικά καὶ W. Burkert, *ὁ.π.*, σ. 362.

φύσεως⁴⁷, αλλά δὲν ὑποκαθιστᾷ οὔτε διασφαλίζει ἀπὸ μόνῃ τῆς τὴν ἀναγκαία πολιτικὴ διάσταση τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, τὸ ὁποῖο εἶναι προορισμένο νὰ ζεῖ σὲ ὀργανωμένες πόλεις («οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὥκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν»)⁴⁸. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν προσιδιάζει περισσότερο πρὸς τὴ νεωτερικότητα, χωρὶς νὰ συντονίζεται πλήρως μὲ τὰ προτάγματά της (καὶ δὲν θὰ ἦταν δυνατὸν ἐξ ἄλλου), ἂν ἐκλάβουμε τὴν τελευταία ὅχι μόνον ὡς ἱστορικο-πολιτισμικὴ περίοδο ἀλλὰ καὶ ὡς ἐννοιολόγημα.

Ἡ «ἐντεχνος σοφία», ἐνταγμένη στὸ πολιτιστικὸ καὶ θρησκευτικὸ *context* τῆς ἐποχῆς, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναφέρεται κυρίως στὸ ζήτημα τῶν τεχνικῶν δεξιοτήτων, διαφέρει ἀπὸ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα⁴⁹ τῆς ὕστερης νεωτερικότητας στὰ ἑξῆς:

i. Δημιουργεῖ τὴν ταυτότητά της μέσα ἀπὸ ἀναγνωρίσιμες σταθερὲς εὐρύτατης πολιτισμικῆς ἀποδοχῆς (θεϊκὲς ιδιότητες).

ii. Προϋποθέτει χειρισμὸ ἀναγωγικοῦ χαρακτῆρος (Προμηθεύς), χωρὶς ὑποκρυπτόμενες παραμέτρους καὶ συνδηλωτικὲς ἀπόπειρες.

iii. Στόχο ἔχει τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων συνολικά, ἀποτελώντας μίαν ἐνοποιητικὴ ἀρχή, μίαν ἀρχὴ ἀναφορᾶς.

iv. Εἰσάγει στὸν «τεχνικὸ πολιτισμό» τῆς ἐποχῆς μίαν σημαντικὴ ἐξισορροπητικὴ ιδιότητα, τὴ σοφία, κοινὴ ιδιότητα θεῶν καὶ ἀνθρώπων.

v. Συνδυάζει τὸ ριζοσπαστικὸ καὶ τὸ οἰκουμενικὸ στὸ στίγμα μιᾶς ὀρθολογικῆς συνθήκης (σοφία τῆς Ἀθηνᾶς), ποὺ δρᾷ ἐποικοδομητικὰ καὶ ὅχι ἀποδομητικὰ. Ἡ «ἐντεχνος σοφία» δὲν γίνεται ἀντιληπτὴ ὡς μίαν ὑπερβατικὴ συνθήκη μεταφυσικοῦ χαρακτῆρος· ἀποτελεῖ ἀνθρώπινη πρακτικο-νοητικὴ ιδιότητα.

vi. Ἐστιάζει στὴ λογικὴ πορεία καὶ ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, ἢ ὁποία βασιζέται στὴν ἀξιοποίηση ἱκανοτήτων, δεξιοτήτων, τεχνικῶν διευκολύνσεων καὶ σὲ μίαν νέου τύπου λογικὴ γιὰ τὴν ἐποχή· τὴ συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους στὴ θεϊκὴ μοῖρα, δηλαδὴ τὴν κοινωνία

47. Αὐτὴ ἡ διάσταση τῆς σοφίας τῆς Ἀθηνᾶς ἀναδεικνύεται καὶ στὴν Ὀδύσσεια, β, στ. 116-118: «τὰ φρονέουσ' ἀνὰ θυμὸν ἅ οἱ πέρι δῶκεν Ἀθήνη, / ἔργα τ' ἐπίστασθαι περικαλλέα καὶ φρένας ἐσθλὰς / κέρδεά θ'».

48. Πλάτ. Πρωταγόρας, 322b, 1.

49. Πρβλ. J. F. Lyotard, ὁ.π., σ. 36.

τῶν προνομίων, δυνάμει τῆς ὁποίας θὰ ἀλλάξει διὰ παντὸς ἡ πορεία του. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ στὸ ἐξῆς «ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας»⁵⁰.

Σὲ διαφορετικὴ ρότα καὶ προτάσσοντας ἄλλου τύπου προτεραιότητες, βρίσκεται τὸ τεχνικὸ πνεῦμα τῆς ὕστερης νεωτερικότητας, ἂν καὶ τὸ ζήτημα τῆς εὐπορίας, τῆς τυφλῆς ἀναζήτησης πόρων καὶ συνεπῶς ἀφθονίας παραμένει μεῖζον καὶ στὴ μετα-νεωτερικότητα. Ἡ «ἐντεχνος σοφία», στὸ πλαίσιο μιᾶς ἱστορικο-φιλοσοφικῆς καὶ ἀνθρωπολογικῆς θεωρήσεως, ἐστιάζει στὴν ἐδραίωση τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ μέσῳ ἐνοποιητικῶν λειτουργιῶν σημαντικῶν γιὰ τὴν ἐποχὴ:

α. Τῆς θεϊκῆς συνδρομῆς (Δίας, Ἀθηνᾶ, Ἥφαιστος, Προμηθεύς).

β. Τῆς «ἐνανθρώπησης» μιᾶς γνωστικῆς ἀρετῆς τοῦ θεϊκοῦ βασιλείου. Ἡ «ἐντεχνος σοφία» τῆς Ἀθηνᾶς «μπαίνει» στὰ ἀνθρώπινα μέτρα, χάρη στὸν Τιτᾶνα, μετουσιώνεται.

γ. Τῆς κατοχῆς τῆς πολιτικῆς τέχνης, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νὰ ζοῦν συγκεντρωμένοι σὲ πόλεις («ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις»)⁵¹.

Αὐτὲς εἶναι θεμελιώσεις ποὺ βρίσκονται στὸν ἀντίποδα τοῦ πνεύματος τῆς ὕστερης νεωτερικότητας καὶ τῶν φυγόκεντρων τάσεών του. Ἡ ἀπόφαση τοῦ Προμηθέα ἦταν κατ' ἐξοχὴν ὀρθολογικοῦ τύπου, ἐπιστημολογικὴ μέθοδος μὲ ἐκλεκτικιστικὸ χαρακτῆρα καὶ δηλοῖ τὴν ἐπανάσταση τοῦ πνεύματος (τοῦ Προμηθέα) ἐναντι τῆς καθεστηκυίας τάξεως, τῆς ὀρισμένης ἀπὸ τὸν Δία, μὲ στόχο νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ μία νέα τάξη. Ἦταν μιὰ διαφωτιστικοῦ χαρακτῆρος πρωτοβουλία, γνωσιακά, ἠθικά, ἀνθρωπιστικά, πολιτικά· μία πρωτοβουλία ριζικὰ διαφορετικοῦ πνεύματος ἀπὸ τὶς συμβολοποιήσεις τοῦ πολιτισμοῦ τῆς εἰκόνας τῆς ὕστερης νεωτερικότητας, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἀπλῶς μία νέου τύπου γνωσιακὴ κατάσταση, ἀλλὰ καὶ μία νέου τύπου κοινωνικοπολιτικὴ-ἀνθρωπολογικὴ συνθήκη (Lyotard, Freud, Lacan).

50. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 322a.

51. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 322b, 5-6.

Ἡ μὴ συγκατάβαση, ὁ ἀνένδοτος καὶ φιλόανθρωπος ἀγώννας γιὰ ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρωπίνου γένους δὲν ἐνέχει μόνον σωστικὸ πρόσημο ἀναφορᾶς. Συμβολίζει καὶ τὸ ἐλεύθερο ἀπὸ ἀγκυλώσεις μυθικο-θρησκευτικοῦ χαρακτήρος πνεῦμα. Ἡ «ἐντεχνος σοφία σὺν πυρί» (ἂν καὶ θεϊκῆς προέλευσης) εἶναι ἔξω ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀγκυλώσεις – ἂν καὶ προέρχεται ἀπὸ αὐτές.

Πρὸς μία πολιτικὴ τοῦ νοήματος

Τὸ ἐπιχείρημα, ὁ λόγος καὶ ἡ προθετικότητα τοῦ φιλοσοφοῦντος ὑποκειμένου (ἐν προκειμένῳ τοῦ Προμηθέα: «δίδωσιν ἀνθρώπῳ»)⁵² εἶναι αὐτὰ ποὺ δίνουν σὲ ἀνεπεξέργαστα ἀκόμη νοήματα («ἐντεχνος σοφία») δυνατότητες παρέμβασης. Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῇ ἀναδιάρθρωση τοῦ νοήματος, οἶονεὶ ἡ παρεμβατικὴ του πλέον ἱκανότητα, συνιστᾷ τὴν πολιτικὴ τοῦ νοήματος στὸν συγκεκριμένο κοινωνικο-πολιτισμικὸ ὀρίζοντα ἀναφορᾶς. Προκύπτει ἔτσι ἡ δυναμικὴ ἐνὸς ἐνεργοῦ νοήματος, ἡ ὁποία εἶναι καθαρὰ ἐπιχειρησιακὴ. Ἡ τεχνικὴ⁵³ αὐτῇ δυνατότητα ποὺ παρέσχε ὁ Προμηθεὺς δὲν ἔγινε στάση ζωῆς, ἀπλῶς διευκόλυνε τὴν πραγμάτωση τοῦ ὁράματος τῆς ἀνθρωπότητας ὀλιστινὰ, δυνάμει ἐνὸς πολιτικοῦ-σωτηριολογικοῦ σχεδίου, μὲ ὁρατὸ ἀνθρωπολογικὸ ὀρίζοντα ἀναφορᾶς: «ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὖροι»⁵⁴. Σὲ αὐτὴν τὴ διάσταση τῆς θεϊκῆς ιδιότητος ἐπένδυσε ὁ Προμηθεὺς καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ διαφωτιστικοῦ τύπου πολιτικὴ τοῦ νοήματος τῆς προσφορᾶς του. Ἐρεῖσμα τῆς ἀνθρώπινης πολιτισμικῆς προόδου, σύμφωνα μὲ τὸν μῦθο, δὲν ἦταν συν-επῶς ἡ μηχανοποίηση καὶ ἐργαλειοποίηση τῆς «ἐντέχνου σοφίας» ἀλλὰ ἡ ἀνάδειξη τῆς προμηθεϊκῆς μεγαλειώδους στάσεως ἀπέναντι στὴν ἀνθρωπότητα. Αὐτὴ τὴ βασικὴ διάκριση μᾶς κομίζει ὁ σχετικὸς μῦθος.

52. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321e 3.

53. Πράγματι, κατὰ τὸν Ferrarin, ἡ προσφορὰ τοῦ Προμηθέα συνδέθηκε μὲ μιὰ πρακτικοῦ χαρακτήρος εὐφυΐα, ἡ ὁποία εἶχε μιὰ συγκεκριμένη πολιτικὴ διάσταση· βλ. Al. Ferrarin, "Homo Faber, Homo Sapiens, or Homo Politicus? Protagoras and the Myth of Prometheus", *The Review of Metaphysics* 54, 2 (2000), σ. 292.

54. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321c, 7.

Ἐπιλογικά

Στὸ πλαίσιο τοῦ τεχνικισμοῦ τῆς ὑστερης νεωτερικότητας δὲν ἐργαλειοποιεῖται μόνον ἡ τεχνικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ φύση καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ὁ μῦθος στὸ σημεῖο αὐτὸ ἦταν προνοητικός, ὅπως καὶ ὁ Προμηθεύς, ὁ ὁποῖος θὰ θέσει θέμα ἀξιοποίησης τῆς «ἐντέχνου σοφίας» ἀλλὰ καὶ κατοχῆς τῆς πολιτικῆς τέχνης («τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν»)⁵⁵, ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν καὶ νὰ ἐξελιχθοῦν οἱ κοινωνίες. Ὁ Δίας θὰ ἀνταποκριθεῖ μὲ τὴν ἰσότημη καὶ καθολικὴ ἀπονομὴ τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς δίκης⁵⁶ (δικαιοσύνη) γιὰ νὰ προκόψουν οἱ κοινωνίες συνολικὰ καὶ οὐσιαστικὰ.

Σύμβολο καὶ μάλιστα παγκόσμιο γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν ἦταν ἡ θεϊκὴ πηγὴ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ («ἐντεχνος σοφία σὺν πυρί») ἀλλὰ ὁ φορέας αὐτῆς, ὁ Προμηθεύς, ὅπως ἔξοχα μᾶς παραδίδεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο (στὴ *Θεογονία* καὶ στὰ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*) καὶ τὸν Αἰσχύλο στὴν τριλογία *Προμήθεια* (*Προμηθεὺς Πυρφόρος*, *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, *Προμηθεὺς Λυόμενος*)⁵⁷.

Ἄν ἡ ἀμφισβήτηση, ἡ διαρκὴς ἀνησυχία γιὰ ὅ,τι ἡ νεωτερικότητα ἔχει κομίσει εἶναι ἡ ἐμβληματικὴ δυναμικὴ τοῦ μεταμοντέρνου⁵⁸, ἡ ἰσορροπία, ὁ κριτικός (ἀνα)στοχασμός, ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἐργαλειοποίησης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μερικὰ μόνον ἀπὸ τὰ ζητούμενα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία, ἡ Φιλοσοφία, ἡ Κοινωνιολογία ὀφείλουν νὰ ἀρθρώσουν λόγο κριτικὸ, συμφιλιωτικὸ, εἰρηνοποιό.

55. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 321d, 4.

56. Βλ. Πλάτ. *Πρωταγόρας*, 322a-323a.

57. Ἀπὸ τὴν τριλογία αὐτὴ μᾶς ἔχει σωθεῖ μόνον ὁ *Προμηθεὺς Δεσμώτης* (463-456 π.Χ.), μὲ 1.093 στίχους, ὅπου ὁ Αἰσχύλος ἐστιάζει στὸ δίπολο: κλοπὴ τῆς φωτιᾶς – διαδοχὴ στὴ θεϊκὴ ἐξουσία.

58. Βλ. σχετικὰ R. G. Bagnall, *Ὁ.π.*, σ. 51.

SUMMARY

The artful wisdom of Athena in the myth of Prometheus vs. the technical spirit of late modernity

By Kerassenia Papalexiou, *Laboratory Teaching Staff,*
National and Kapodistrian University of Athens

The transition period from modernity to post-modernity is a historical discourse on Western civilization. Postmodernity may best be seen as a cultural and political condition against the concept of linear development of culture. A concise overview of the major assumptions of post-modernity introduces the questioning, the rupture of the expected continuities, the subversion, the loss of certainty, an attack on rationality that affects some of the fundamental foundations of human nature: truth, knowledge, religion, science, art, technique. In a completely different (discourse) context, the myth of Prometheus (in Plato's dialogue *Protagoras*), indicates a reversal of the continuations. The philanthropic and provident Titan helps mankind and steals the wisdom that resides in skills from the goddess Athena along with fire and gives them to humans. Though not referring to the philosophical virtue of wisdom, this kind of wisdom is bestowed upon people to improve their lives. Postmodernism offered a diametrically different point of view of technical wisdom (spirit), which was part of its appeal expressing hidden power relations in philosophy and humanities.